

1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА. ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ ВЧЕНЬ. ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

DOI:10.35774/app2024.02.006

УДК 340. 34

Юрій Дем'янчук,

доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри права факультету
менеджменту та права, Вінницький
національний аграрний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7695-6338>

Ярослав Новак,

директор, кандидат юридичних наук,
доцент, доцент кафедри права та
соціально-поведінкових наук, Відокремлений
структурний підрозділ закладу вищої освіти
«Відкритий міжнародний університет
розвитку людини «Україна», Білоцерківський
інститут економіки та управління
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2877-6746>

Віталій Сидоренко,

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач, доцент кафедри Права та
соціально-поведінкових наук,
Відокремлений структурний підрозділ
закладу вищої освіти «Відкритий
міжнародний університет розвитку людини
«Україна», Білоцерківський інститут
економіки та управління
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5726-1303>

Наталія Добренька,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент
кафедри права та соціально-поведінкових
наук, Відокремлений структурний підрозділ
закладу вищої освіти «Відкритий
міжнародний університет розвитку людини
«Україна» Білоцерківського інституту
економіки та управління
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4480-3537>

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН ПІД ЧАС ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Тема дослідження «Особливості правового регулювання суспільних відносин в Україні під час війни» є актуальною та важливою в контексті сучасних глобальних конфліктів та внутрішнього політичного напруження в Україні. У зв'язку зі збільшенням воєнних дій та збройних конфліктів у країні виникає необхідність дослідження особливостей правового регулювання цих процесів та їхнього впливу на суспільні відносини. У роботі проведено аналіз правових норм та механізмів, які регулюють суспільні відносини в Україні під час війни. Особлива увага приділена воєнному стану та воєнному часу, законодавству щодо воєнних дій, захисту прав та свобод громадян, а також гуманітарним проблемам, що виникають внаслідок конфлікту.

Проведено аналіз правових норм та механізмів, які регулюють суспільні відносини в Україні під час війни. Особлива увага приділена воєнному стану та воєнному часу, законодавству щодо воєнних дій, захисту прав та свобод громадян, а також гуманітарним проблемам, що виникають внаслідок конфлікту.

Дослідження засвідчить важливість правового регулювання суспільних відносин в умовах війни для забезпечення прав та інтересів громадян, збереження стабільності та безпеки в країні та підтримки гуманітарних цілей. Результати дослідження будуть корисними для правозахисних організацій, державних установ, науковців та громадськості, які цікавляться сучасними проблемами права в умовах воєнного конфлікту.

У період воєнного стану чи воєнного часу деякі права громадян можуть бути обмежені в інтересах національної безпеки та загального добробуту. Важливим аспектом правового регулювання є забезпечення захисту прав та свобод громадян, особливо в умовах військового конфлікту. Це може охоплювати забезпечення доступу до правосуддя, захист від неправомірних застосувань сили та інші заходи.

Ключові слова: війна, законодавство, військовий конфлікт, суспільство, правове регулювання суспільних відносин, правова система.

Demianchuk Yu., Novak Ya., Sydorenko V., Dobrenka N.

Features of the legal regulation of social relations in Ukraine during the war

The research topic «Peculiarities of legal regulation of social relations in Ukraine during the war» is relevant and important in the context of modern global conflicts and internal political tension in Ukraine. In connection with the increase in hostilities and armed conflicts in the country, there is a need to study the peculiarities of the legal regulation of these processes and their impact on social relations. This paper analyzes the legal norms and mechanisms that regulate social relations in Ukraine during the war. Special attention will be paid to martial law and wartime, legislation on military actions, protection of the rights and freedoms of citizens, as well as humanitarian problems arising as a result of the conflict.

This paper analyzes the legal norms and mechanisms that regulate social relations in Ukraine during the war. Special attention will be paid to martial law and wartime, legislation on military actions, protection of the rights and freedoms of citizens, as well as humanitarian problems arising as a result of the conflict.

The study will prove the importance of legal regulation of social relations in wartime to ensure the rights and interests of citizens, maintain stability and security in the country, and support humanitarian goals. The results of the research will be useful for human rights organizations, government institutions, academics and the public, who are interested in modern problems of law in the conditions of military conflict.

During martial law or wartime, some rights of citizens may be limited in the interests of national security and general welfare. An important aspect of legal regulation is ensuring the protection of the rights and freedoms of citizens, especially in conditions of military conflict. This may include ensuring access to justice, protection against unlawful use of force and other measures.

The study of these aspects will allow to better understand the essence of the problem and find ways to solve it in the conditions of war. The psychological aspects of the military conflict and the importance of psychological support for the population in conditions of stress and anxiety are analyzed.

Keywords: war, legislation, military conflict, society, legal regulation of social relations, legal system.

Постановка проблеми. У контексті сучасних воєнних конфліктів та воєнного стану в Україні виникають проблеми, пов'язані з правовим регулюванням суспільних відносин, зокрема правові питання, які потребують спеціальної уваги та вирішення. Така проблема особливо актуальна в умовах збройного конфлікту, коли важливо забезпечити захист прав і свобод громадян, національну безпеку та стабільність, а також подолати гуманітарну кризу та економічні труднощі. Основні проблеми охоплюють ефективність правового захисту прав людини та громадянських свобод під час війни, забезпечення справедливості та правопорядку, міжнародні відносини, а також механізми психологічної підтримки населення [8, с. 198].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові дослідження та публікації на тему правового регулювання суспільних відносин в Україні під час війни відіграють важливу роль у розумінні вказаної проблеми та розробці ефективних стратегій її вирішення. Вищевказана проблематика відображена у працях таких українських дослідників, як: Грабович Г., Грицюк В., Лисенко О., Панафідін І. О., Брандер П., Бігун В. М. [7, с. 189; 8. с. 120, 9. с. 1]. Так, професор Г. Грабович, зазначає: «Очевидно, це – війна, яка має нові і несподівані, гібридні, складні і небезпечні форми. І найнебезпечнішим є те, що ми можемо недооцінювати все те, що зараз відбувається. Це – великий виклик для суспільства, бо це вже – питання існування в територіальних межах сучасної України, якою ми її знаємо». В своїй книзі науковець відповідає на питання, чи можливо взагалі будувати в Україні під гаслом «жити по-новому» нову гуманітарну політику: «Я думаю, що варто, почати з того, що в Україні мусить бути нове обличчя, створити відчуття, що речі змінюються і все ніколи не буде по-старому» [8, с. 197].

Мета статті передбачає дослідження теоретико-правової основи правового регулювання суспільних відносин та формування правового захисту прав людини та громадянських свобод під час війни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Війна – серйозний виклик для правової системи країни, що потребує адаптації законів та правил до непередбачуваних обставин. Україна, перебуваючи у складних геополітичних умовах, стикається з необхідністю гарантування національної безпеки та захисту своєї територіальної цілісності в умовах військового конфлікту на сході країни. Це ставить перед українським законодавством особливі завдання та вимагає прийняття спеціальних норм для регулювання суспільних відносин під час війни [7, с. 5]. Однією з основних особливостей правового регулювання суспільних відносин в Україні під час війни є введення режиму воєнного стану. Згідно з Конституцією України, воєнний стан може бути введений в разі агресії проти України або загрози існуванню держави [1]. Під час воєнного стану владні органи отримують розширені повноваження, у т. ч. можливість введення обмежень щодо свободи руху, свободи слова, права на збори та інших прав та свобод громадян.

Крім того, війна також вимагає прийняття спеціальних законів та нормативно-правових актів, спрямованих на гарантування безпеки населення та ефективного управління країною в умовах військового конфлікту [8, с. 133]. Це може охоплювати такі аспекти, як мобілізація ресурсів, забезпечення життєвого рівня для військовослужбовців та їхніх сімей, регулювання діяльності засобів масової інформації та інші аспекти, спрямовані на забезпечення стабільності та безпеки в країні [9, с. 318].

Незважаючи на необхідність прийняття спеціальних законів та норм, важливо забезпечити, щоби будь-які обмеження прав і свобод громадян були обґрунтованими, пропорційними та не перевищували міру, необхідну для національної безпеки. Також важливо забезпечити доступ до судового захисту та контролю з боку громадськості над діяльністю владних структур в умовах військового конфлікту.

Правове регулювання суспільних відносин під час війни в Україні ґрунтується на комплексі нормативно-правових актів, які враховують особливості воєнного стану та військових конфліктів. Основні аспекти правового регулювання суспільних відносин під час війни такі: Конституційні норми, Законодавство про воєнний стан, Міжнародне гуманітарне право, Законодавство про захист прав людини та основоположних свобод, Законодавство про оборону та національну безпеку.

Конституція України визначає правовий статус воєнного стану та повноваження органів влади під час воєнного часу. Конституційне обмеження прав громадян під час війни в Україні здійснюється з метою національної безпеки, захисту територіальної цілісності та безпеки населення в умовах військового конфлікту [1]. Основні обмеження можуть бути такі:

Воєнний стан може передбачати обмеження права на свободу особи, у т. ч. обмеження права на свободу руху, затримання й арешт без судового рішення. А, також військовий стан може передбачати проведення обшуків, оглядів та інших заходів контролю за особистою недоторканістю з метою безпеки. Умови воєнного стану можуть обмежувати свободи слова, у т. ч. цензуру та контроль над засобами масової інформації, з метою гарантування безпеки та запобігання паніці. Як правило, умови воєнного стану передбачають заборону проведення масових зборів, демонстрацій та інших громадських заходів з метою запобігання можливих загроз громадському порядку та безпеці. Воєнний стан може передбачати обмеження права на страйки та інші протестні акції з метою забезпечення стабільності та ефективної роботи важливих суспільних секторів.

Ці обмеження зазвичай встановлюються законом і діють тільки в умовах воєнного стану або військового конфлікту, а після їх закінчення мають бути відновлені повні громадянські права та свободи. Україна зобов'язана дотримуватися норм міжнародного гуманітарного права, які регулюють поведінку сторін конфлікту щодо цивільного населення, поранених та військовополонених. Війна може поглиблювати

ворожість та конфлікти між різними етнічними та національними групами, загрожуючи міжетнічному та міжконфесійному миру. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» визначає порядок введення, дії та скасування воєнного стану, права та обов'язки громадян та владних структур під час воєнного стану [3]. Війна в Україні має великий вплив на міжнародні відносини, викликаючи реакцію міжнародного співтовариства та можливість зміни геополітичної ситуації у регіоні. Згідно з міжнародним гуманітарним правом, конфліктні сторони зобов'язані забезпечувати захист цивільного населення від наслідків війни, в т. ч. захист від нападів, голоду та інших гуманітарних криз. Важливою складовою правового регулювання є підтримка та захист прав громадян, які постраждали внаслідок військового конфлікту (надання гуманітарної допомоги, медичного обслуговування та реінтеграційні програми).

Уряд уповноважений вживати спеціальні заходи для забезпечення соціального захисту населення, економічної стабільності та безпеки в умовах воєнного стану, а також розробляти та впроваджувати стратегії та програми з підвищення обороноздатності та національної безпеки в умовах військового конфлікту. Війна спричиняє значні економічні збитки, зниження виробництва та економічного зростання, зменшення інвестицій та бізнес-активності. Призводить до людських страждань, внутрішнього переселення, руйнування інфраструктури та житлового фонду, порушення прав людини і гуманітарних принципів. Внаслідок цього виникає розлад у суспільстві, підвищення рівня безробіття, зростання кримінальності, загострення соціальних проблем та нерівностей.

Складною проблемою в суспільстві під час війни є психологічний стан населення, стрес та тривога, почуття небезпеки та безпорадності.

Люди, які пережили насильство, втрати близьких або переслідування, можуть відчувати психологічну травму (посттравматичний стресовий розлад, депресію та інші психічні проблеми).

Населення може відчувати страх через загрозу втрати життя, здоров'я або майна. Тривога може зростати через постійний страх за безпеку свою та своїх близьких. Умови військового конфлікту можуть створювати невизначеність та невпевненість у майбутньому. Населення може стурбуватися через неспроможність передбачити подальші події та їх вплив на їхнє життя.

Висновки. Війна призводить до соціальної ізоляції, коли люди відчувають відсутність підтримки та розуміння з боку інших. Це може поглиблювати відчуття самотності та відокремленості. У таких умовах підвищується потреба у психологічній допомозі та підтримці. Професійні психологи та психотерапевти можуть відіграти важливу роль у наданні підтримки та лікуванні психологічних проблем. Важливо забезпечити наявність та доступність ресурсів для психологічної допомоги населенню, у т. ч. готовність кваліфікованих спеціалістів та програми психосоціальної підтримки. Війна може призводити до змін у політичній системі країни, підвищення авторитарних тенденцій, зростання популізму та екстремізму.

У зв'язку з військовим конфліктом на сході України та загрозою національній безпеці, правове регулювання суспільних відносин у країні зазнає значних змін та доповнень. Військовий стан та інші форми надзвичайного стану створюють нові умови для функціонування законодавства та забезпечення прав і свобод громадян. По-перше, військовий конфлікт вимагає швидкого та ефективного реагування з боку законодавства.

По-друге, право національної оборони та безпеки набуває пріоритетного значення. Законодавець ухвалює закони, що стосуються військових потреб, мобілізації ресурсів та підтримки Збройних Сил країни. По-третє, суспільні відносини в умовах війни характеризуються підвищеною напругою та конфліктністю. Законодавство намагається забезпечити захист прав громадян, а також вживати заходів щодо протидії дезінформації та інформаційній агресії. По-четверте, міжнародні зобов'язання України в сфері прав людини та міжнародного гуманітарного права набувають особливого значення. Країна зобов'язана дотримуватися стандартів міжнародного права та забезпечувати захист цивільного населення, поранених та військовополонених.

Отже, правове регулювання суспільних відносин в Україні під час війни визначається принципами національної безпеки, гуманізму та захисту прав людини. Уряд та парламент вживають необхідні заходи для забезпечення стабільності, безпеки та захисту громадян в умовах воєнного конфлікту. Отже, правове регулювання суспільних відносин в Україні під час війни вимагає комплексного підходу та балансу між необхідністю забезпечення національної безпеки та збереженням основних прав і свобод громадян.

Список використаних джерел

1. Конституція України : від 28.06.1996 р. : станом на 01 січ. 2006 р. Київ : Ін Юре, 2006. 144 с. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 16.05.2023)
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : Прийнято 16 грудня 1966 року Генеральною Асамблеєю ООН. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 16.05.2023)
3. Про правовий режим воєнного стану : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 16.05.2024)
4. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лютого 2022 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 16.05.2024)
5. Про Стратегію національної безпеки України : Указ Президента України від 14 вересня 2020 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020/print> (дата звернення: 16.05.2024)
6. Про Стратегію інформаційної безпеки : Указ Президента України від 28 грудня 2021 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021/print> (дата звернення: 08.05.2024)
7. Грицок В., Лисенко О. Війна Російської Федерації проти України: воєнний, міжнародно-правовий, геополітичний та економічний виміри. *Український історичний журнал*. 2023. С. 5. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?I21DBN=EJRN&P21DBN=EJRN&S21SRW=name&S21SRD=UP&S21REF=10&S21CNR=50&S21STN=1&S21FMT=j_brief&C21COM=S&2_S21P03=VTYP=&2_S21STR=J (дата звернення: 08.05.2024)
8. Грабович Г. *Війна і наука*. Про істотне, але нечасто обговорюване. Бюлетень НТШ-А, 2022. С. 26. URL: <https://krytyka.com.ua/articles/viina-i-nauka-pro-istotne-ale-nechasto-obhovoriuvane> (дата звернення: 08.05.2024)
9. Панафідін І. О. Ідея війни та проблема її трансформації. *Актуальні проблеми духовності* : зб. наук. Праць. Кривий Ріг, 2010. Вип. 11. С. 315–326.
10. Суверенітет держави. Мала енциклопедія етнодержавознавства / Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України Київ : Довіра, 1996. С. 942.

References

1. *Konstytutsiia Ukrainy (1996, June 28) [Constitution of Ukraine]*. Zakon No254k/96-VR. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian]
2. *Mizhnarodnyi pakt pro hromadianski i politychni prava (1966, 16 hrudnia) [International Covenant on Civil and Political Rights]*. Mizhnarodnyi pakt ratyfikovano Ukazom Prezydii Verkhovnoi Rady Ukrainiskoi RSR N 2148-VIII (2148-08) vid 19.10.73. The international pact was ratified by the Decree of the Presidium of the Verkhovna Rada of Ukraine. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text [in Ukrainian]
3. Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu [About the legal regime of martial law] (2015). *Zakon Ukrainy Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR) - Law of Ukraine Vedomosti Verkhovna Rada (VVR)*, 28. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> [in Ukrainian]
4. Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini [About the introduction of martial law in Ukraine] (2022). *Ukaz Prezydenta Ukrainy - Decree of the President of Ukraine*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> [in Ukrainian]
5. *Pro Stratehiiu natsionalnoi bezpeky Ukrainy [About the National Security Strategy of Ukraine]*. Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 14 veresnia 2020 roku. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020/print> [in Ukrainian]
6. *Pro Stratehiiu informatsiinoi bezpeky [Pro Stratehiiu informatsiinoi bezpeky]*. Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 28 hrudnia 2021 roku. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021/print> [in Ukrainian]
7. Hrytsyuk, V. & Lysenko, O. (2023). Viina Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy: voiennyi, mizhnarodno-pravovyi, heopolitychnyi ta ekonomichni vymiry [The war of the Russian Federation against Ukraine: military, international legal, geopolitical and economic dimensions]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian historical magazine*, 2, 5-10 [in Ukrainian]
8. Hrabovych, H. (2022). Viina i nauka. Pro istotne, ale nechasto obhovoriuvane [War and science. About essential, but not often discussed]. *Biuleten NTSsh-A -Bulletin of NTSsh-A*, 26-30 [in Ukrainian]

9. Panafidin, I. O. (2010). Ideia viiny ta problema yii transformatsii [The idea of war and the problem of its transformation]. *Aktualni problemy dukhovnosti : zb. nauk. Prats. Kryvyi Rih - Actual problems of spirituality: coll. of science working*. Kryvyi Rih, 315-326 [in Ukrainian]
10. Suverenitet derzhavy [State sovereignty]. *Mala encyklopedia etnoderzhavoznavstva - Small encyclopedia of ethno-state studies* / Instytut derzhavy i prava im. V.M. Koretskoho NAN Ukrainy Kyiv: Dovira, 942 [in Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 17.05.2024